

УДК 343(477)

І. С. Кривонос

ІНСТИТУТ ЗУПИНЕННЯ ПРОВАДЖЕННЯ В КОНТЕКСТІ ПРОЕКТУ КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

Проаналізовано підстави зупинення провадження у кримінальній справі, передбачені ст. 280 проекту КПК, сформульовано пропозиції щодо розширення його підстав.

13 січня 2012 р. у Верховній Раді України було зареєстровано проект КПК України (№ 9700), ініційований Президентом України [1]. Початок роботи над створенням нового КПК пов'язаний із судово-правовою реформою, яка проводиться в Україні з 1992 р.

Проект КПК містить у собі оновлену процедуру досудового розслідування. Так, ліквідовано стадію порушення кримінальної справи; дізнання та досудове слідство об'єднані в одну стадію – досудове розслідування; розширено судовий контроль на стадії досудового розслідування тощо. У цій статті ми проаналізуємо ст. 280 проекту «Підстави та порядок зупинення досудового розслідування», не торкаючись окремих нововведень процесу.

Значення інституту зупинення не можна недооцінювати. В умовах правової реформи, яка проводиться в Україні, пріоритетним є захист прав, свобод і законних інтересів кожної особи, а отже, обов'язок держави – захистити суспільство і громадян від злочинних посягань – набуває особливого значення. Держава реагує на протиправні діяння, які містять ознаки складу злочину, через діяльність правоохоронних органів, вживаючи комплекс заходів щодо встановлення осіб, які їх вчинили, доведення їхньої провини та притягуючи винних до кримінальної відповідальності.

Під час реалізації правоохоронними органами цих обов'язків можуть виникнути різноманітні обставини об'єктивного та суб'єктивного характеру, які унеможливають досягнення поставлених завдань. У кримінально-процесуальній діяльності такими можуть бути обставини, які вимагають прийняття рішення про зупинення провадження у кримінальній справі.

Інститут зупинення провадження у кримінальній справі був предметом досліджень протягом багатьох років. Різні аспекти цього інституту вивчалися у роботах відомих вчених-процесуалістів: В. М. Бикова, П. С. Елькінд, М. С. Єгорової, Е. Ф. Закірової, А. В. Кочетової, Г. К. Кожевнікова, А. М. Ларіна, В. Д. Ломовського, М. С. Строговича, Г. П. Хімичевої та ін. Попри значну кількість праць, присвячених розгляду різноманітних питань зупинення провадження у кримінальній справі, окремі актуальні аспекти його використання та правової регламентації відображені у наукових дослідженнях недостатньо, по деяких у літературі висловлено суперечливі судження. Крім цього, більшість досліджень цієї проблеми здійснювалися ще за часів колишнього СРСР.

© Кривонос І. С., 2012

Чинний КПК України пов'язує підстави зупинення досудового слідства з неможливістю участі у справі обвинуваченого. На сьогоднішній день таких підстав чотири і регламентовані вони у ст. 206 КПК.

Відповідно до проекту КПК, на стадії досудового розслідування фігура обвинуваченого відсутня, існує тільки підозрюваний. Обвинувачений з'являється у справі після закінчення досудового розслідування, складання обвинувального акта та передачі його до суду. Таким чином, проект КПК передбачає зупинення досудового розслідування у зв'язку з неможливістю участі у справі підозрюваного.

У ст. 280 проекту КПК визначено три такі підстави. Якщо:

1) підозрюваний захворів на важку хворобу, яка перешкоджає його участі у кримінальному провадженні, за умови підтвердження цього відповідним медичним висновком;

2) підозрюваний переховується від органів слідства та суду з метою ухилення від кримінальної відповідальності і його місцезнаходження невідоме;

3) наявна необхідність виконання процесуальних дій у межах міжнародного співробітництва.

Як бачимо, серед вказаних підстав від нині діючого кодексу залишилися за змістом пункти 1 та 2. Суть вказаних підстав не змінилася. Пункт щодо зупинення розслідування у зв'язку з невстановленням особи, яка вчинила злочин, у проекті не передбачений. Законодавець пов'язує цей факт із тим, що строк досудового провадження починає відраховуватися з моменту повідомлення особи про підозру у причетності до вчинення кримінального проступку або злочину; строк з моменту початку кримінального провадження до повідомлення особи про підозру не встановлено. У ч. 5 ст. 120 чинного КПК також зазначено, що перебіг строку слідства у справах, в яких не встановлено особу, що вчинила злочин, починається з дня встановлення такої особи. Однак на практиці строк слідства стосовно вказаної категорії справ вираховується на загальних підставах. А тому, після сплину двох місяців з моменту порушення кримінальної справи за фактом вчинення злочину слідчий змушений зупинити досудове слідство на підставі п. 3 ст. 206 КПК.

Деякі автори вважають, що кримінальна справа не підлягає зупиненню, якщо не встановлено особу, яка підлягає притягненню як обвинувачуваного. До них відносяться: М. С. Строгович, В. П. Лавров, Б. М. Коврижних. Інші ж автори (В. М. Биков, В. Д. Ломовський, В. Є. Гушчев) критикують цю позицію, стверджуючи, що подібна ситуація призводить до нескінченності розслідування. Ми підтримуємо позицію В.М. Бикова, адже досить часто має місце ситуація, коли подія злочину доведена, однак встановити особу, яка його вчинила, не виявилось можливим. У таких випадках кримінальна справа не може вічно перебувати у провадженні слідчого; по ній має бути прийнято процесуальне рішення. Звичайно, зупинення розслідування за цією підставою

повинно мати виключний характер, коли слідчим вичерпано усі можливості для виявлення винного [2, с. 145].

Включення до підстав зупинення розслідування існування необхідності виконання процесуальних дій у межах міжнародного співробітництва є цілком обґрунтованим. Оскільки на практиці дії, пов'язані з отриманням відповіді на міжнародне доручення, перейняттям кримінального провадження, екстрадицією займають чимало часу. І протягом того періоду, доки уповноважені органи протилежної сторони проводитимуть необхідні слідчі дії, прийматимуть рішення про екстрадицію, в особи, яка проводить розслідування, повинні бути законні підстави для зупинення провадження, аби зберегти процесуальні строки.

На нашу думку, проект КПК не вирішив проблему вдосконалення підстав зупинення провадження у справі. Попри те, що більшість науковців притримуються думки, що перелік підстав зупинення досудового слідства, наведений у законі, є вичерпним і не потребує розширювального тлумачення [3, с. 6; 4, с. 24], слідча практика свідчить про необхідність їх розширення. Зокрема, доцільно включити до переліку підстав для зупинення провадження психічне чи інше тяжке захворювання потерпілого. Така пропозиція вперше була внесена П. С. Елькінд ще у 1967 р. Вона вказала на те, що попереднє слідство може бути зупинене у разі тяжкого захворювання потерпілого, коли подальше розслідування кримінальної справи без нього неможливе (наприклад, при тяжкому захворюванні потерпілої у справі про зґвалтування) [5, с. 187–188]. Цю точку зору було піддано критиці вже в той час. Зокрема, В. М. Биков вказав, що зазначені обставини, як і проведення ревізії, несвоєчасне отримання висновку експерта, не можуть служити підставами зупинення провадження у справі та причинами відстроки застосування до обвинувачених заходів кримінальної репресії, а «практика переконливо свідчить про те, що успішно розслідуються кримінальні справи, по яких потерпілого вбито або він помер під час попереднього слідства або суду» [6, с. 15].

Ми не підтримуємо думку В. М. Бикова з цього приводу. І поділяємо точку зору М. В. Корольова. Він, аргументуючи свою позицію з приводу доцільності зупинення провадження у справі у випадку психічного або іншого тяжкого захворювання потерпілого вказує, що неможливість участі потерпілого у кримінальному процесі може негативно відбитися на повноті, всебічності та об'єктивності дослідження доказів [7, с. 14].

Вивчення матеріалів кримінальних справ, а також інтерв'ювання слідчих свідчить про те, що існує гостра проблема збереження строків досудового слідства у зв'язку з хворобою потерпілих. Для вирішення подібних ситуацій І. А. Малютін пропонує законодавчо передбачити можливість у випадку тимчасового тяжкого захворювання потерпілого зупиняти провадження у кримінальній справі [8, с. 18].

Звичайно, необхідно диференційовано підходити до використання цієї підстави для зупинення досудового слідства. Так, під час розслідування грабежу, коли, крім особи, яка зазнала нападу, факт злочину можуть детально засвідчити ще декілька осіб – немає сенсу чекати на одужання потерпілого. І зовсім інша ситуація виникає під час розслідування зґвалтування. Як правило, дати покази з приводу злочину може тільки жертва, адже зазвичай зловмисник здійснює напад, коли він і потерпілий знаходяться сам на сам.

Окремого розгляду вимагає питання щодо зупинення досудового слідства у зв'язку з проведенням великих за обсягом експертиз, ревізій.

Так, на думку Х. Ж. Кенжаєва, практика деяких слідчих із призупинення розслідування у разі тяжкої хвороби свідка, проведення великої за обсягом інвентаризації, ревізії чи експертизи є цілком виправданою [9, с. 13]. Але В. В. Навроцька вказує на те, що відсутність свідка заважає проведенню лише окремих слідчих дій, а розслідування загалом може продовжуватися; також не може виступити причиною для зупинення досудового слідства і проведення ревізій чи експертиз, «за наявності обставин, які перешкоджають закінченню розслідування, але не передбачених законом як підстави для його призупинення, розслідування продовжується, якщо встановлений законом строк слідства спливає, слідчий порушує перед прокурором клопотання про його продовження» [10, с. 283].

Однак, із такою думкою важко погодитись. Так, кваліфікація злочинів, вчинених у сфері економіки, визначається сумою матеріальних збитків, заподіяних обвинуваченням. Вказана сума вираховується за наслідками проведеної ревізії, інвентаризації чи судово-бухгалтерської експертизи. Без проведення таких процесуальних дій визначити повний обсяг обвинувачення неможливо. Якщо підприємство, яке підлягає ревізії, нараховує декілька сотень працівників або ревізія проводиться за великий проміжок часу, завершити її до спливання двомісячного строку розслідування буває неможливо. Крім цього, як правило, під час проведення ревізій та судово-бухгалтерських експертиз разом із постановою про призначення відповідного дослідження до установи, яка його проводить, направляються також усі матеріали кримінальної справи. Таким чином, протягом усього часу проведення ревізії чи судово-бухгалтерської експертизи усі матеріали кримінальної справи дуже часто перебувають в особи, яка цю ревізію чи судово-бухгалтерську експертизу проводить. А отже, слідчий не має можливості проводити інші слідчі дії, оскільки не має на руках матеріалів кримінальної справи. У таких випадках досудове слідство повинно зупинятись.

Також вважаємо за доцільне включити до підстав зупинення розслідування неможливість проведення слідчих дій у зв'язку з погодними умовами. Перш за все це стосується відтворення обстановки і обставин події, особливо під час розслідування злочинів проти безпеки рухів та експлуатації транспорту.

Значення інституту зупинення провадження у кримінальній справі досить вагоме, оскільки юридичним наслідком прийнятого рішення про зупинення досудового слідства виступає не тільки перерва у провадженні слідчих дій, але й дотримання часових показників досудового слідства.

На нашу думку, запропонований у проекті КПК перелік підстав для зупинення розслідування не охоплює повністю потреби практики, пов'язані з інтенсивним розвитком суспільства, та потребує розширення. Вважаємо, що перелік підстав зупинення провадження, передбачений ст. 280 проекту КПК, необхідно доповнити наступними: у зв'язку з невстановленням особи, яка вчинила злочин; коли психічне чи інше тяжке захворювання потерпілого перешкоджає його участі у кримінальному провадженні, за умови підтвердження цього відповідним медичним висновком; у зв'язку з проведенням великих за обсягом і тривалих за часом експертиз, ревізій; неможливість проведення слідчих дій у зв'язку з погодними умовами.

Список літератури: 1. Проект кримінального процесуального кодексу України [Електронний ресурс] : реєстр. № 9700 від 13.01.2012 / [суб'єкт законодавчої ініціативи – Президент України]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?id=&pf3511=42312. 2. Строгович М. С. Курс советского уголовного процесса : в 2 т. / М. С. Строгович. – Т. 2. – М. : Наука, 1970. – 515 с. 3. Коврижных Б. Н. Деятельность органов прокуратуры по делам о нераскрытых убийствах : автореф. дис. на соиск. уч. степени канд. юрид. наук : спец. 717 «Криминалистика» / Коврижных Борис Николаевич. – Харьков, 1969. – 22 с. 4. Даровских Ю. В. Процессуальные и организационные основы производства по уголовному делу, приостановленному в связи с розыском скрывшегося обвиняемого : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Даровских Юрий Владимирович. – М., 1994. – 187 с. 5. Элькин П. С. Толкование и применение норм уголовно-процессуального права / П. С. Элькин. – М. : Юрид. лит., 1967. – 192 с. 6. Быков В. М. Основания приостановления производства по уголовному делу / В. М. Быков // Российская юстиция. – 1995. – № 3. – С. 15–16. 7. Королёв М. В. Приостановление предварительного следствия в связи с психическим или иным тяжким заболеванием обвиняемого : автореф. дис. на соиск. уч. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Уголовный процесс; криминалистика и судебная экспертиза; теория оперативно-розыскной деятельности» / Королёв Михаил Викторович. – М., 2000. – 23 с. 8. Малютин І. А. Підстави та процесуальний порядок зупинення попереднього розслідування : автореф. дис. на здоб. наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза» / Малютин Ігор Анатолійович. – К., 2000. – 19 с. 9. Кенжаев Х. Ж. Актуальные проблемы приостановления предварительного следствия : автореф. дис. на соиск. уч. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Уголовный процесс; криминалистика; судебная экспертиза» / Кенжаев Хислат Жураевич. – М., 1995. – 22 с. 10. Навроцька В. В. Проблемні питання зупинення досудового слідства / В. В. Навроцька // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. – 2009. – № 4. – С. 281–290.

Надійшла до редколегії 24.01.2012

Проанализированы основания приостановления производства по уголовному делу, предусмотренные ст. 280 проекта УПК; сформулированы предложения по расширению его оснований.

Reasons of suspending the investigation under Art. 280 of the Criminal Procedure Code draft are analyzed; proposals to expand its base are made.